

TOPORIŠIČEVA OBRAVNAVA ZGODOVINE SLOVENSKEGA (KNJIŽNEGA) JEZIKA IN SLOVENSKEGA JEZIKOSLOVJA

Majda Merše

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 811.163.6(091):929Toporičič J.

Obsežen del Toporišičevega jezikoslovja predstavljajo obravnave tem iz zgodovine slovenskega (knjižnega) jezika. Z njimi so zaobsežena vsa razvojna obdobja z zanje značilnimi pojavi od *Brižinskih spomenikov* do začetka 20. stoletja, pa tudi delo in dosežki (zlasti slovnice) važnejših jezikoslovcev in piscev, ki so razmišljali o jeziku (npr. Trubarja, Bohoriča, Pohlina, Gutsmana, Vodnika, Kopitarja, Janežiča, Valjavca, Miklošiča, Škrabca, Pleteršnika, Breznika). Toporišič je neredko razvojno osvetljeval tudi v novejšem času aktualno jezikoslovno problematiko.

Toporišič, zgodovinsko jezikoslovje, slovnice slovenskega jezika, slovenski jezikoslovci, Pleteršnikov slovar

A large part of Toporišič's linguistic work is comprised of treatments of topics pertaining to the history of the Slovene (standard) language. These treatments cover all periods of language development and their characteristic phenomena, from the *Freising Manuscripts* to the early 20th century, as well as the work and achievements (particularly the grammars) of the major linguists and authors who reflected on language (e.g., Trubar, Bohorič, Pohl, Gutsman, Vodnik, Kopitar, Janežič, Valjavec, Miklošič, Škrabec, Pleteršnik, Breznik). In addition, Toporišič frequently shed light on current linguistic issues from the point of view of language development.

Toporišič, historical linguistics, grammars of Slovene, Slovene linguists, Pleteršnik's dictionary

1

Toporišičeve obravnave slovenske jezikovne zgodovine zaobsegajo vsa razvojna obdobja¹ (bodisi v krajši zgodovinski različici, ki sega od *Brižinskih spomenikov* do konca 19. stoletja, ali v daljši, ki vključuje tudi Breznikovo jezikoslovje ali se razteza

¹ Toporišič (1993 [v bibliografiji njegovih del, ki jo je postopno izpopolnjeval z delnimi objavami ob pomembnejših življenjskih obletnicah, pod številko 859]) je poseben sestavek namenil različnim periodizacijam slovenskega knjižnega jezika, ki so se zvrstile od Kopitarja dalje, oblikovanju lastne ter merilom, ki so bila pri tem upoštevana. Sam razlikuje sedem obdobij knjižnega izročila. Zadnje (moderno obdobje) traja od leta 1900 dalje. O Toporišičem prikazu razvojnih obdobij slovenskega knjižnega jezika prim. tudi Jesenšek 2006.

Bibliografske enote so v prispevku nakazane le z letnico izida in s številko, pripisano v oglatem oklepaju. Manjkajoče podatke je mogoče dobiti v Toporišičevih bibliografskih prikazih. Oba podatka zasilno nadomeščata skoraj sto bibliografskih enot, ki zadevajo njegovo raziskovalno ukvarjanje z zgodovino slovenskega (knjižnega) jezika. Prim. tudi opombo 13.

celo do srede 20. stoletja), podrobneje pa se ukvarjajo z delom (pomembnejših) slovníčarjev in jezikoslovcev.

2

Celovit pregled zgodovine slovenskega (knjižnega) jezika sestavljajo prikazi v uvodnih poglavjih učbenikov *Slovenski knjižni jezik 1–4* (Toporišič 1965–1970). V njih so predstavljeni za posamezna razvojna obdobja značilni jezikovni procesi in spremembe, omenjene pa so tudi njihove glasovne, oblikovne in besedne značilnosti. Orisi obdobj so dopolnjeni s stilnimi analizami izbranih besedil oz. vzorčnih odlomkov iz del »najboljših piscev« (Toporišič 1965: 5).²

2.1

Z zaporednim prikazom jezikovnorazvojne problematike in osrednjih piscev, ki ima v primerjavi z učbeniško predstavitvijo deloma dopolnjevalni značaj, je bil že leta 1967 v knjižni izdaji radijskih jezikovnih pogovorov v desetih poglavjih izrisan zgodovinski lok, ki sega od protestantov do Breznika (Toporišič 1967: 9–74). Temeljiteje so predstavljene naslednje razvojne faze: protestantizem; obdobje, ki sega od Hrena do Pohlina (okvirno od 1613 do 1768), vključuje pa tudi Gutsmana ter novi (Japljev) prevod svetega pisma; obnova knjižnega jezika konec 18. in na začetku 19. stoletja, za katero sta zaslužna zlasti Vodnik in Kopitar; razgibano 19. stoletje kot čas pravopisnih nemirov, ilirskega gibanja, prizadevanja za vseslovenski knjižni jezik, ki je vključevalo sprejem novih oblik (sredi 19. stoletja), in stranpoti, kakršna je bila npr. Levstikova arhaizacija jezika (v drugi polovici 19. stoletja); Škrabčevo jezikoslovje na prelomu 19. in 20. stoletja, v prvih desetletjih 20. stoletja pa Breznikove raziskave slovenskega jezika in njegova slovnica. V posebnem poglavju so predstavljene razvojne faze slovenske dialektologije, ki se s posameznimi spoznanji o nekaterih narečjih začena že v drugi polovici 16. stoletja.

2.2

V problemsko preurejenem, strnjevalnem prikazu razvoja slovenskega pismenega jezika, ki sredi 16. stoletja postane knjižni, v okviru *Slovenske slovnice* (izdaje iz leta 1984) eno izmed poglavij nosi naslov Glavni problemi razvoja slovenskega knjižnega jezika (Toporišič 1984: 687–698). Nekaterim temam je kasneje namenil posebne obravnave, npr. Čopovi vlogi v slovenski abecedni vojni (1991 [805]), ilišičevstvu (1983 [347]), pa tudi dinamiki razvoja slovenskega knjižnega jezika (1980/1981 [286]) z omembo bolj dinamičnih obdobj in njihovih značilnosti.

² Nekatere stilne interpretacije so bile objavljene tudi v posebnih prispevkih: npr. Prešernova *Pevcu* (1958/1959 [10]). Interpretaciji Župančičeve *Željarske* je dodal še analizo stilno zaznamovanih besed v zbirki *Čaša opojnosti* (1979 [217]) ter prikaz pesniških svoboščin v zbirki *Samogovori* (1998 [1012]). V sklop stilnih raziskav in obravnav sodijo tudi prikaz Jenkove rime (1979 [224]) ter interpretacije Finžgarjeve proze (npr. s poudarkom na skladenjskih stilemih (1982 [337]), govornih položajih itn. (1965 [37])).

3

Toporišičevo zanimanje za slovensko jezikovno zgodovino se v predknjižnem obdobju osredinja na najpomembnejše rokopisne spomenike, od 16. stoletja dalje pa predvsem na osrednje jezikoslovce, zlasti slovničarje.

3.1

Toporišič se je raziskovalno intenzivneje ukvarjal predvsem z *Brižinskimi spomeniki*, *Rateškimi* oz. *Celovškimi* ter *Stiškim* in *Starogorskim rokopisom*. Na ugotovitve o vplivanju nemščine na jezik rokopisnih spomenikov opira raziskavo Trubarjevega nemčevanja (Toporišič 1987 [630]). Glede *Brižinskih spomenikov* povzema Isačenkov ugotovitve o ugotovljivih (petnajstih) vrstah germanizmov. Na osnovi poznavanja kasnejšega razvoja in današnjega stanja jih kritično pretresa in hkrati krči seznam.

3.1.1

Najtemeljiteje je raziskal *Stiški rokopis*, za katerega je pripravil tudi prečrkovanje, uglasitev in prevod v sodobno slovenščino, uporabljeno besedje pa predstavil tudi slovarsko (1992 [846]). Besedila jezikoslovno obravnava po ravninah (1992 [847]): glasovno, oblikovno, skladijsko, glede na pisavo, besedje in stiliziranost. Besedje analizira tudi glede na z njim odraženi svet: npr. nadnaravni svet z nasprotjem pozitivnega in negativnega.

3.2

V protestantskem obdobju je Toporišiča širše problemsko zanimalo predvsem Trubarjevo nemčevanje. Z obravnavo v več prispevkih ga je predstavil vsebinsko in tipološko. Glede zasetosti različnih tipov germanizmov, odkritih v slovenskih rokopisnih spomenikih, preverja več Trubarjevih besedil: iz zgodnjega obdobja zlasti *Catechismus* iz leta 1550 (1987 [630], 1988 [655]) in *Ta evangeli Svetiga Matevsha* iz leta 1555 (Toporišič 2008/2009), iz zadnjega pa (primerjalno z Lutrom) *Hishno postillo* iz leta 1595 (1987 [630]). Zanimajo ga tudi načini vključevanja prevzetih besed v slovenščino ter njihova uveljavljenost med podeželskim ljudstvom. Ob germanizmih, ki se pojavljajo v *Katekizmu* (1550), ugotavlja, da v glavnem pripadajo dvema (nadalje členjenima) tvarinskima področjema: splošnocivilizacijskemu in versko-nravnemu. Zasleduje tudi razvojno dozorevanje zavesti o nemčevanju pri Trubarju od Krelja dalje: s čiščenjem jezika so nadaljevali Hren, Schönleben, Hipolit in Gutsman, posebej odločno in sistemsko pa ga je zahteval Kopitar.

3.2.1

V nizu razprav se je ukvarjal s pisavo slovenskih protestantskih piscev: z nastankom bohoričice in z njenim nadaljnjim razvojem, ki ga je spodbujala njena pomanjkljivost (1986 [624]). Podrobneje je bila raziskana Trubarjeva pisava v kombinaciji s pravorečjem in pravopisom (Toporišič 1983/1984 [381], 2008/2009: 191–198), za njo pa z različnih vidikov tudi prakse drugih piscev.³ Poznavanje

³ Toporišič v posebni razpravi (1992 [840]) predstavlja tudi eksplicitno in implicitno kritiko Trubarjevega dela od leta 1550 dalje: zadevala je izbiro gotice v prvih dveh knjigah (Vergerij), črkopis oz. pisavo (zlasti

Trubarjevega knjižnega jezika je obogatil tudi s posameznimi spoznanji o oblikovnih, skladenjskih, pomenskih in stilnih posebnostih.

3.2.2

Prikaz pisne, glasovne in besedne ravnine Trubarjevega jezika dopolnjuje s stilno figuro nasprotja⁴ (1995 [910]), ki ga ugotavlja v publicističnih besedilih (od leta 1550 do 1595). Mednje šteje (nemška in slovenska) besedila, namenjena širšemu krogu naslovnikov, zlasti uvode in polemična dela.

3.2.3

Na popolno sprejemanje Riglerjeve teze o začetkih slovenskega jezika oz. o ljubljanski narečni podstavi začetnega Trubarjevega knjižnega jezika (Toporišič 1993 [861]) kaže tudi zavračanje očitkov, ki ji jih je namenil Grdina.

3.3

Uporabo bohoričice, kot jo je v slovnici uzakonil Bohorič, Toporišič (1989 [690]) v posebnem prikazu spremlja do srede 18. stoletja, ko je postalo aktualno vprašanje dokončne prireditve pisave za osrednji knjižni jezik. Slednje je bilo (po nekaj vmesnih poskusih) razrešeno šele sredi 19. stoletja z zamenjavo bohoričice z gajico.

3.4

V posebni razpravi (2000 [1052]) je predstavil tudi jezik Janeza Svetokriškega, pri katerem ga zanima zlasti besedje, besedotvorje prevzetega besedja, skladnja besednih vrst ter skladnja povedi. Opaža veliko število prevzetih besed, ki jih predstavlja glede na izvor in tvorbo, razvršča pa po »stvarnih področjih«.

4

Eno izmed osrednjih, najtrdnjših Toporišičevih raziskovalnih jeder so slovnice slovenskega jezika preteklih obdobj, hkrati pa tudi jezikoslovno delo slovnicarjev.

4.1

Rezultat zanimanja za prvo slovnico slovenskega jezika, latinsko pisano Bohoričevo, za katero je Toporišič oskrbel tudi slovenski prevod, je daljši niz razprav. Celovit vsebinski in hkrati problemski prikaz slovnice je objavil v okviru prevedene izdaje leta 1987 (1987b [629]). Pred tem je v posebnih razpravah natančneje predstavil oblikoslovje (1984 [384]) in skladnjo (1984 [436]), kasneje pa tudi Bohoričevo rabo naglasnih znamenj (2005 [1136]). Obravnavane so posamezne besedne vrste, praviloma vrednotenjsko glede odvisnostnega odnosa do latinskega vzorca, neredko pa tudi primerjalno s sodobnim stanjem.

Krelj) in pravopis, njegove oblikoglasne značilnosti in germaniziranje (Krelj in kasneje Kopitar). Preveliko popustljivost do kritike vrednega pri Trubarju sam očita Riglerju.

⁴ Gre za nasprotje med dobrim (Bog) in slabim (hudič), pri verujočih s strogim ločevanjem med (lutrskimi) protestanti in papežniki.

4.2

Toporišič je nadaljeval s prikazom slovnice iz leta 1758,⁵ za njo pa Pohlinove (1768) in Gutsmanove (1777). *Slovenjo jezikovno knjigo* iz leta 1758 natančno vsebinsko predstavlja, hkrati pa primerja z obema predhodnima: z originalno Bohoričevo ter s Hipolitovo priredbo Bohoričeve slovnice iz leta 1715 (1988 [658]). Posebej opozarja na koroške elemente in na besedje, zbrano v dodatku in urejeno po tvarinskih poljih.

4.3

Obsežnega, temeljitega, hkrati pa tudi vrednotenjskega prikaza je bila deležna Pohlinova slovnica (1983 [346]). Prikaz uvaja omemba vseh napačnih ali pretirano strogih predhodnih sodb o njej. Slovnica je predstavljena tudi primerjalno in razlikovalno do Bohoriča in Gutsmana.

4.4

Na podrobni primerjavi s Pohlinovo slovnico (deloma tudi z izdajami Bohoričeve: 1584, 1715 in 1758) temelji tudi predstavitev Gutsmanove iz leta 1777 (1984 [390]). V dveh razpravah so podrobno predstavljena (z omembami primerjalno ugotovljenih razlik) naslednja področja: glasoslovje s pisavo in oblikoslovje (1984 [390]), posebej pa (primerjalno z nemščino) skladnja besednih vrst; upoštevana so tudi rekla ter problematika s področja normativnega oblikoglasja in pravopisja (1985 [487]). Toporišič opozarja na Gutsmanovo izhodiščno načelo, da bodo obravnavane samo take skladenjske značilnosti, ki se ločijo od nemških.

4.5

Toporišič je zelo veliko pozornosti namenil Kopitarjevi slovnici (1808/1809), hkrati pa tudi celotnemu Kopitarjevemu jezikoslovnemu delu.

4.5.1

Kopitarjevo slovnico argumentirano opredeljuje kot znanstveno (1980 [274]), Kopitarja pa kot prvega slovenskega znanstvenega jezikoslovca (1994 [899]). Slovnico predstavlja kot zapleteno grajeno delo z zelo zanesljivimi ugotovitvami. Ob jezikovnih ravlinah, ki jih vključuje slovnica (glasoslovje⁶ in oblikoslovje; 1980 [280]),⁷ presoja predvsem izbrana jezikovnoteoretična vprašanja, zlasti tista, ki so zanimiva za slovenista in za slovenski jezik. Ob Kopitarjevem pregledu slovenske jezikovne zgodovine izpostavlja njegovo grajo Trubarjevega germaniziranja in mnenje, da je treba namesto iz nemščine prevajati iz latinščine, besedje pa po potrebi prevzemati iz slovanskih jezikov. Ob pregledu nadaljnjih obdobj se zaustavlja ob prav tako preostri sodbi Pohlina; opozarja tudi na prezrtost prekmurske pismenosti in na

⁵ Predstavlja jo kot v nemščino prevedeno in hkrati prirejeno Hipolitovo slovnico iz leta 1715.

⁶ Toporišič (1994 [899]) navaja, da slednje vključuje zelo zanesljivo ugotovljeni naglas ter kakovost in kolikost naglašanih samoglasnikov.

⁷ Toporišič poudarja, da se je Kopitar ukvarjal predvsem z izrazno in slovnično platjo jezika, ni pa se spuščal v besediloslovje in skladnjo. Tudi besedotvorje je vključeval le v manjši meri.

nedoumljenost njenega pomena. Analitično osamosvojena in posebej predstavljena sta bila tudi iz Kopitarjeve slovnice razvidna norma in predpis, nanašajoča se na osrednji (knjižni) jezik njegove dobe (1981 [298]). Medtem ko je norma prepoznavna iz slovničnega prikaza, zlasti iz razmerja med zajetimi variantami, in iz priporočene izbire, je njeno pretvarjanje v predpis zaradi trdnosti ugotovljenega šele sledilo. Na osnovi značilnih Kopitarjevih izjav rekonstruira tudi njegov odnos do materinščine (1982 [318]).

4.5.2

V okviru širšega prikaza Kopitarjevega jezikoslovnega dela Toporišič (1994 [899]) omenja tudi druga področja njegovega jezikoslovnega zanimanja. Mednje spadajo:

- stara slovanska, zlasti cerkvenoslovanska pismenost in *Brižinski spomeniki* (rezultat ukvarjanja z obojim je tudi njegova panonska teorija (natančneje je predstavljena na osnovi korespondence z Grimmom; 1997 [992])) ter knjiga *Glagolita Clozianus* (1836); Toporišič je (na osnovi Kopitarjeve korespondence z Dobrovskim in Köppenom; 1989 [693]) podrobneje predstavil postopnost reševanja zapletene jezikoslovne problematike *Brižinskih spomenikov*, pa tudi okoliščine, ki so spremljale prve (slovenske) izdaje spomenikov;
- razmišljanje o zajetju slovenskega besedja v slovar;
- razmišljanje o slovanskim jezikom ustrezni, preprostejši pisavi latinično pišočih slovanskih jezikov;
- Kopitarjeva mentorska vloga in njegova prijateljska pomoč Vuku Karadžiću pri slovarskem delu in pri zbiranju narodnega blaga (1987 [632]) itn.

4.5.3

Toporišič se je lotil tudi opisa razmerja med Kopitarjem in Prešernom. V posebni razpravi sta predstavljena Prešernov pesniški jezik in knjižna norma, kakršno zrcali njegova pesnitev *Kerst per Savici* (2002 [1082]). Po elementih z različnih ravnin jezikovne zgradbe je preverjal njihovo ujemanje s Kopitarjevo slovnico (občasno tudi z Vodnikovo in Metelkovo).

4.6

Vodnikovemu slovničnemu delu, zlasti slovnici iz leta 1811, je daljši prikaz namenil znotraj širše predstavitve Vodnikovega življenja in dela (Toporišič 1987a: 17–31, zlasti 21–25), Metelkovo slovnico pa je primerjalno vključeval v prikaze drugih slovnice.

4.7

V posebni razpravi je predstavil Janežičevo *Slovensko slovnico* iz leta 1854 (1997 [991]). Tudi ta prikaz je uokvirjen s pregledom dotedanjih slovensko in nemško pisanih slovnice slovenskega jezika. Slovnico, ki jo uvršča med preprosteje zasnovane, srednješolskemu pouku namenjene jezikoslovne priročnike, vsebinsko predstavlja po poglavjih, hkrati pa izpostavlja zanimivosti in pomanjkljivosti.

5

Toporišič je v obširnejših prikazih predstavil delo vseh pomembnejših jezikoslovcev iz preteklosti, ne le slovničarjev. Pri posameznih jezikoslovcih izpostavlja tiste jezikovne ravnine in področja, na katerih so z raziskovalnimi rezultati posebej izstopali.

5.1

V prispevku, prirejenem po članku za *Biografski leksikon*, je Toporišič (1987a: 17–31) celovito orisal Vodnikovo življenje in zelo raznoliko delo: kot pesnika in časnikarja, posebej natančno pa njegova jezikoslovna prizadevanja; kot slovničarja in slovarnika, avtorja učbenikov, prevajalca poljudnoznanstvenih del, kakršno je npr. *Babištvo*, itn.

5.2

Ob 110. obletnici rojstva Matije Valjavca je napisal razpravo o njegovem delu (1982 [955]) z naslovno izpostavljenim naglasoslovjem. Slednje je predstavljeno tudi po metodološki plati: posamezne besedne vrste in glagolske oblike so prikazane glede na besedni naglas, hkrati pa v okviru pregibanjskih vzorcev. Med osnovne namene razprave se uvrščata tudi posebej omenjeni zgodovinska osvetlitev in narečna potrditev vseh predstavljenih tipov in podtipov. Toporišič v šestih točkah povzema Valjavčeve jezikoslovne dosežke, ki zadevajo različne jezikovne ravnine in slovnično problematiko: besede, besedoslovje z etimologijo, besedotvorje, staro slovenščino z omembo glagolskih in cirilskih del ter narečjeslovje.

5.3

V preglednem, slavnostnem prispevku, napisanem ob stoletnici smrti (1992 [816]), je orisal tudi življenje in delo Franca Miklošiča. Poleg glavnih težišč njegovega raziskovanja, ki jih predstavljajo stara cerkvena slovanščina, etimologija, primerjalna slovnica slovanskih jezikov, slovanske besede, prevzete v neslovanske jezike in obratno, slovaropisje, je omenil tudi njegovo skrb za čitanke višjih gimnazijskih razredov in vpliv na sočasno slovensko jezikoslovje, zlasti na nastajajoče slovnice. Miklošičev prikaz pomensko zelo razčlenjene rabe roditelja v *Skladnji*⁸ mu je predstavljal izhodišče za preverjanje izpričanosti pomenov v slovenščini (1992 [841]).

5.4

Že leta 1970 zapisani Toporišičevi ugotovitvi, da je pater Stanislav Škrabec (1844–1918) »največji jezikoslovec slovenist 19. stol.«, hkrati pa tudi predhodnik sodobnega jezikoslovnega strukturalizma (Toporišič 1970: 179), je sledil niz razprav, ki se ukvarjajo s Škrabčevim jezikoslovnim delom. Obseg in tehtnost Škrabčevega jezikoslovnega dela sta spodbudila tudi široko zasnovano organizacijsko dejavnost, ki se je iztekla z veličastnim rezultatom: izidom štirih knjig Škrabčevih del (1994 in

⁸ Posebej opozarja na Miklošičevo razumevanje skladnje, ki se s sodobnim pojmovanjem ne ujema. V delu predstavlja pomen besednih vrst in pomen besednih oblik.

1998),⁹ ki jih je uredil Toporišič in jim napisal spremno besedo,¹⁰ ter petih zbornikov razprav, predstavljenih na simpozijih, posvečenih Škrabčevemu delu, ki so potekali pod Toporišičevim predsedstvom oz. uredništvom.

Okvirni prikaz Škrabčevega dela, zarisani leta 1970, je zaobsegel glasoslovje,¹¹ ki je bilo po Toporišičevem mnenju glede na širino tematike najbolj sistematično in najširše obdelano, za njim pa tudi oblikoslovje, naglasno problematiko (1997 [993]), Škrabčeva pravopisna načela, stavčni poudarek in besedni red s področja skladnje, razpravljanje o zvrsteh jezika, o *Brižinskih spomenikih*, omenjene pa so tudi Škrabčeve kritike in polemike, ki jim je Toporišič prav tako namenil še posebno obravnavo (1999 [1036]), ter drugo Škrabčevo poljudnoznanstveno delo. V nadaljnjih prikazih se Toporišič loteva ožjih tem. Ob njih npr. izpostavlja Škrabčevo široko jezikoslovno obzorje, znotraj katerega skuša najti potrditve za svoja stališča (npr. glede rabe obrazil *-vecl-lec*). Toporišič (2003 [1106]) je po obdobjih Škrabčevega ustvarjanja prispeval tudi pregled pomenov členov besedne družine s podstavo *sloven-*.¹²

5.5

Ob Škrabčevih pravopisnih načelih, ki so bila kot sestavni del slovenske slovnice predstavljena v *Cvetju*, se Toporišič zaustavlja tudi v okviru razvojnega prikaza slovenskega pravopisja, ki sega od leta 1899 do leta 1990 (oz. 2001) in zaobsega šest pojavnih oblik pravopisnih priročnikov (2002 [1080]).

5.6

K hkratnemu seznanjanju s Škrabčevo jezikoslovno teorijo in s Pleteršnikovo slovaropisno prakso je pripomogla Toporišičeva predstavitev Pleteršnikove slovaropisne naslonitve na Škrabčeva načela. Med številnimi novostmi in odlikami slovarja posebej izpostavlja tonemsko onaglašenost iztočnic (1995 [908]). V posebni razpravi predstavlja – z vidika sodobne jezikoslovne vednosti in lastnih slovničnih izkušenj – (po besednih vrstah) slovnično obvestilnost slovarja, vključno z njenimi omejitvami in pomanjkljivostmi (Toporišič 2008: 25–35). Podrobneje predstavlja tudi Pleteršnikov pravopis. Poleg omemb upoštevanih Škrabčevih načel navaja tudi primere Levčevega sledenja Pleteršniku ter Breznikovo (krivično) kritiko Pleteršnikovega slovarja in njegovih pravopisnih prizadevanj (1998 [1013]).

⁹ Imensko in stvarno kazalo, ki je izšlo v peti knjigi, je sestavil Janko Moder.

¹⁰ V spremnem besedilu je predstavil zajeta besedila in z njimi vsebino knjig. Vsebinski oris, ki kaže na Toporišičevo temeljito poznavanje vsebine, postopno sestavlja tematsko celovit prikaz Škrabčeve široke jezikoslovne dejavnosti. Hkrati je neposredno in posredno vrednotenjski, saj kot urednik izpostavlja Škrabčeve osrednje jezikoslovne dosežke, njegove nazore, opozarja na metodološke pristope, na bogastvo in urejenost zajetega gradiva, ob vsem tem pa tudi na njegove človeške lastnosti, na (ne)odzivanje javnosti na njegovo delo itn.

¹¹ Del Škrabčevega jezikoslovnega razmišljanja (zlasti glede glasovja slovenskega knjižnega jezika) odstopa tudi njegova pisma V. Oblaku (1998 [1010]).

¹² Na obrobje jezikoslovja se uvršča za Škrabčev čas izjemno aktualna tema rabe slovenščine kot bogoslužnega jezika, za katero si je Škrabec več let zavzeto in argumentirano prizadeval, Toporišič pa jo je z ustreznimi problemskimi poudarki razvojno predstavil (2002 [1110]).

5.7

Toporišič je izčrpno prikazal in hkrati ovrednotil tudi Breznikovo jezikoslovno delo ter poskrbel za izid njegovih jezikoslovnih razprav, ki jih je sam izbral in uredil (1982 [339]). Razprave predstavlja kot težišče Breznikovega dela – zlasti tiste, ki se ukvarjajo z raziskovanjem zgodovine slovenskega jezika –, čeprav je visoko cenil tudi njegovo slovnico, manj pa pravopis.

5.8

Med dela iz prve polovice 20. stoletja oz. iz bližnje preteklosti, ki so (deloma tudi zaradi lastne vključenosti v izdelavo pravopisa in pravopisnih načel) zbudila Toporišičevo pozornost, spadajo še: Breznikov *Slovenski pravopis* iz leta 1920, ki je v analizo pritegnjen primerjalno z obravnavanim Breznik-Ramovševim iz leta 1935, ter Nahtigalovo delo *Slovanski jeziki* (1938). Toporišič je Breznik-Ramovšev pravopis kritično ocenil glede na njegove vsebinske poudarke in novosti (1991 [804]).

5.8.1

Iz Nahtigalovega dela si je za podrobnejši prikaz izbral oblikoslovje (1977 [195]), zlasti imensko – deloma tudi primerjalno s predhodnimi prikazi in z razvojno stopnjo oblikoslovja, kakršno zrcali njegova lastna slovnica (1976).

5.9

V jezikovnozgodovinski okvir spada tudi razprava o slovenskih jezikoslovcih zunaj domovine in o njihovih (v tujini) nastalih delih (1996 [921]). V njenem okviru Toporišič našteva vrsto imen od protestantskega obdobja do ustanovitve ljubljanske univerze leta 1919.

6

Iz Toporišičevih obravnav jezikoslovcev, njihovega dela ter raznovrstne jezikoslovne problematike minulih stoletij so razvidni tudi osnovni metodološki pristopi. Mednje sodi pogosto uresničeni (kritični) pregled predhodnih obravnav problematike. Prikazi izbrane problematike so praviloma tudi razvojno primerjalni, hkrati pa poznavalsko vrednotenjski.

6.1

Toporišič je na koncu razprave, v kateri predstavlja kritične pripombe k Trubarjevemu delu, zapisal: »[S]amo kolikor dajemo vsakemu njegovo, ustvarjamo tisto plemenito kulturnost, ki je prvi pogoj za vsakršno uspevanje naše narodne skupnosti« (Toporišič 1992: 254). Na osnovi vsebinskega, problemskega in metodološkega pregleda njegovih jezikovnozgodovinskih obravnav je mogoče skleniti, da je njegov prispevek k poznavanju slovenske jezikovne zgodovine resnično velik in tehten, glede na poznavalski pristop, ki korenini v njegovem širokem jezikoslovnem obzorju in raznoliki dejavnosti, pa skorajda nepresegljiv.

Literatura (v izboru)¹³

- JESENŠEK, Marko, 2006: Razvoj slovenskega knjižnega jezika. Marko Jesenšek, Zinka Zorko (ur.): *Jezikovna predanost* (Zora 44). Maribor: Filozofska fakulteta; Ljubljana: SAZU. 590–597.
- SOLLNER PERDIH, Anka, TOPORIŠIČ, Jože, 2007: Bibliografija akademika prof. dr. Jožeta Toporišiča (1996–2006). *Slavistična revija* 55/1–2. 419–440.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1965: *Slovenski knjižni jezik I*. Maribor: Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1967: Slovenski jezik, kakor so ga videli tisti, ki so o njem razmišljali. France Vurnik (ur.): *Jezikovni pogovori II*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 9–74.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1970: Življenje in jezikoslovno delo o. Stanislava Škrabca. *Slavistična revija* 18/3–4. 179–217.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1982: Delo Antona Breznika. Jože Toporišič (ur.): *Anton Breznik. Jezikoslovne razprave*. Ljubljana: Slovenska matica. 5–24.
- TOPORIŠIČ, Jože, ²1984: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1986: Bibliografija Jožeta Toporišiča. *Slavistična revija* 34/4. 451–490.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1987a: *Portreti, razgledi, presoje. K zgodovini slovenskega jezikoslovja ob 400-letnici Trubarjeve smrti*. Maribor: Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1987b: Zimske urice – prva slovenska slovnica. *Adam Bohorižh. Arcticae horulae succisivae. Zimske urice proste*. Maribor: Obzorja. 281–328.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: Kritične pripombe k Trubarjevemu delu s strani slovenskih besedoljubov in kritikov. *Slavistična revija* 40/3. 241–254.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1996: Bibliografija Jožeta Toporišiča za desetletje 1986–1996 ob sedemdesetletnici. *Slavistična revija* 44/4. 485–501.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1998: Življenje in delo p. Stanislava Škrabca. Jože Toporišič (ur.). *Škrabčeva misel IV. P. Stanislav Škrabec. Jezikoslovna dela 4*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 591–606.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2008: Slovnica obvestilnost Pleteršnikovega slovarja. Marko Jesenšek (ur.): *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja* (Zora 56). Maribor: Filozofska fakulteta. 25–35.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2008/2009: /S/LEDNI SAZHETIG IE TESHAK INU NEPOPELNOM. *Slavistična revija* 56/4, 57/1 (Trubarjeva številka). 191–198.

¹³ Na seznam literature je poleg Toporišičevih objavljenih bibliografskih pregledov lastnih objav uvrščenih še nekaj njegovih pomembnejših del ter tista, ki zaradi navedkov iz njih terjajo natančnejši podatkovni prikaz, in tista, ki v njegove bibliografske preglede niso bila zajeta.